

הרב ישראל אריה זלמנוביץ

בדין פקוח נפש בשבת

א

מבולנס שהוביל את החולה שיש בו סכנה בשבת אצל הרופא או לבית חולים וגמר את עבודתו בחולה זה. אם מותר לו לחזור למקומו שיהא מוכן לעת הצורך לחולה אחר ח"ו?

הנה לכאורה ממה שכתבו התוס' במס' פסחים דף מ"ו ע"ב ד"ה רבה דחולה שיש בו סכנה לא שכיח כלל ע"ש. א"כ אין היתר שיחזור למקומו שמא יצטרכו אותו לחולה אחר הלא חולה שיש בו סכנה לא שכיח. אבל מה להעיר על זה הלא אנו רואים יום יום שכן ישנם חולים בסכנה ועבודת האמבולנס לא פוסקת יומם ולילה. אם לא שנחלק שכוונת התוס' שיהיה חולה שיש בו סכנה שיצטרך לאותו מאכל מה שהוא בישל לא שכית. ועוד הלא שם המדובר הוא שיהיה החולה באותה שכונה באופן שאם יחלה ידעו ממנו ולהאכילו מבישול זה על כגון דא אפשר לומר לא שכיח שיוזמן חולה בשכנותו שיצטרך לאותו מאכל. אבל עבודת אמבולנס שהוא בעד אלפי נפשות ואולי גם רבבות ובתוכם גם היולדות שהוא שכיח יום יום כאשר יעיד ע"ז הנסיון א"כ יש להתירו שיחזור למקומו. אבל מה שיש להעיר ע"ז הלא אפילו לרבה שם דא"ל הואיל הלא הוא רק באם עבר ועשה פטור אבל לא להתיר לכתחלה מטעם הואיל. ואדרבה יש להביא ראיה לאסור חזרת האמבולנס ממה שמבואר בשו"ת גודע ביהודה מהד"ת יו"ד סימן ר"י על מה ששאלו אם מותר לחתוך המת בכדי להתלמד עליו וע"כ יהא אפשרות להציל נפשות ומהר"ם מלמד מלמד טעמים וחד מהטעמים שכתוב שם הוא הגם דקי"ל אפילו ספק נפשות דוחה שבת אבל כל זאת הוא אם החולה לפנינו, אבל אולי יודמן חולה שיש בו סכנה ודאי דלא דחינן את השבת דא"כ יהיה כל הרפואות שחיקת ובישול סמנים והכנת כלי איזמל להקזה מותר בשבת שמא יודמן היום חולה שיהא צריך לזה וכו' וע"ש באריכות הענין. אבל אחרי העיין אין שום ראיה משם כי מה שאסור להכין תרופות בשבת הוא פשוט הלא אפשר להכין מע"ש ואפילו אם נאמר שאסור להכין הרפואות בשבת גם באופן שלא הי' אפשר להכין מבחול וכעת בשבת יש אפשרות להכין רפואות שלא יקרה ח"ו חולה שיש בו סכנה שיהיה אפשרות להצילו ברפואות הללו ג"כ אין ראיה לנ"ד כי שם ג"כ י"ל דחולה שיהא זקוק לאותה רפואה דוקא לא שכיח אבל האמבולנס הוא נצרך לכל חולה אשר אנו רואים שהוא שכיח. וממה שלא הותר עצם ניתוח המת להציל ע"ז שאר נפשות הלא מבואר שם כמה טעמים אחרים כגון ניוול המת וגם

הוא ספק שעל ידי כן נוכל להציל את אחר וע"ש, אבל בהסעת החולים להרופא או לבית חולים הוא הצלה ממש ודאית. ואולי יש להשוות דין זה למה שמבואר באו"ח סימן שכ"ט ס"ו בכותים שצרו על עיירות ישראל כו' מחללים עליהם את השבת ואפילו לא באו אלא רוצים לבוא ר"ל שהקול יוצא שרוצים לבוא (ועיין משנה ברורה שם), מאחר שדרך הכותים להצר לישראל בודאי יבואו ומותר להקדים הרפואה להמכה, כן כאשר ידוע שישנם חולים ויולדות הגם שעכשיו כרגע אין לנו ידיעה מהן אבל בודאי יהי' ויצטרכו לאמבולנס. היוצא לנו מכ"ז (להלכה ולא למעשה עד שיסכימו לזה בעלי הוראה מובהקים) שמותר לאמבולנס אחר שהוביל את החולה לרופא או לבית חולים לחזור למקומו שיהיה מוכן שלא יצטרכו לו.

ועכשיו עלינו להסתפק אם כן התרנו לאמבולנס להחזיר למקומו מטעם שהוא משמש אלפי נפשות ולכל צרה שלא תבוא אשר הוא כודאי שיצטרכו אותו ח"ו. היאך יהיה הדין באותן המושבות הרחוקות מהישוב שיש בדרך כלל רק מכונה אחת לכל מושב המשמשת כל צרכי המושב או הכפר ובמקרה גם לחולים או לילודות. אם הוביל יולדת או חולה שיש בו סכנה ח"ו לבית חולים אם לו יהיה ג"כ מותר לחזור למקומו כי אולי יצטרכו שוב פעם ואין אחר על מקומו כי על מקום קטן א"א לומר שיקרה שוב חולה שיש בו סכנה, והוי כלא שכיח וא"כ אין סברא להתיר להחזירו למקומו רק באופן שידוע שיש שם עוד אשה אשר כבר הגיע זמנה ללדת והלידה על המקום כעת הוא סכנה כידוע שאין מוכן שם מילדת ושאר הרפואות אולי באופן כזה יש להתיר, אבל הדבר צריך עיון גדול כי הוא ג"כ שייך לסוג של פקוח נפש ע"כ אין רצוני להחמיר ולא להתיר. ושב ואל תעשה עדיף.

ומה שיש להסתפק כעת עוד אם המכונה לא חזרה למקומה ותשאר על מקומה. האיך יהיה הדין אם מותר לו לכבות את המנוע או אסור לו אלא שישאיר אותה דולקת עד שתכבה מאליה. כידוע יש בזה הפסד ממון וגם אולי סכנה. ואם לא נתירו לכבות אולי לא ירצה לנסוע שוב פעם וק"ל בש"ע או"ח סימן שכ"ט ס"ט וסימן ת"ז כל היוצאין להציל נפשות חוזרין למקומם שלא להכשילן לעתיד לבוא. והנה בדין זה לא הבנתי קצת מה הטעם שחוזרין למקומם אם בכדי שלא להכשילם לעתיד לבוא או משום סכנה שהרי בגמרא במס' עירובין דף מ"ה ע"א מבואר הטעם דחוזרין משום סכנה והרמב"ם בפ"ב מהלכות שבת כתב הטעם שלא להכשילם לעתיד לבוא, תו מצאתי שה"ל פ"א מהלכות מלכים העיר ע"ז וע"ש והלא יש ג"מ גדולה להלכה דאם הטעם הוא שלא להכשילן לע"ל לא התירו רק אלפים אמה לכל רוח כמבואר בש"ע א"ח סימן ת"ז מי שיצא חוץ לתחום ברשות כו' יש לו אלפים לכל רוח ואם

הטעם הוא משום סכנה כמבואר בגמרא שם ממעשה שהיה א"כ התירו אפילו יותר מאלפים אמה כמבואר בש"ע שם (ועיין במשנה ברורה שם) שוב מצאתי בש"י כנסת הגדולה לאו"ח סימן ת"ז מה שהאריך הרבה בזה וכתב עוד להעיר אם יש הטעם שלא להכשילם לעתיד לבוא למה לא התירו החזרה עד המעשה שהיה ומסיים לפרש וז"ל וי"ל דהא דתניא באותה שעה התקינו שיהיו חוזרין בכלי זיין למקומם הטעם הוא משום נמצאת מכשילן לעתיד לבא שקודם התקנה לא היו שמים על לבם שיבואו עליהם אויבים והיו הולכין להציל אף שבחזרתן לא היו חוזרין בכלי זיין אבל אחר המעשה שהיו חוששין שמא לא ירצו ללכת לעזור את אחיהם פן בחזרתן בדרך יקראם אסון מאויבים ואין עליהם כלי זיין לכך התקינו שיהיו חוזרין בכלי זיין כדי שלא להכשילן לעתיד לבא וע"ש. היוצא לנו מכל זה אף שאין עכשיו סכנה מ"מ התירו משום שלא להכשילן לע"ל וא"כ ה"ה בנ"ד שאם לא נתיר לו לא יבוא לע"ל כמו שהתירו לחי' הבאה ליולדת או לשאר הצלות נפשות כמבואר בש"ע שם. אלא מה שיש להעיר ע"ז כי כל מה שהתירו הוא רק תחומין שהוא איסור דרבנן הגם שבהובלת הכלי זיין איכא איסור טילטול מרשות לרשות או ד"א ברה"ר שהוא איסור דאורייתא, אבל כל זאת נחת להרמב"ם שפסק הטעם בחזרה עם כלי זיין משום שלא להכשילן לע"ל, אבל לפי זה שמבואר בש"ע אין היתר בהחזרת הכלי זיין אלא משום סכנה כי אפילו כשגברה יד ישראל יש לחוש אם ישארו שם הכלי זיין שמא יחזרו העכו"ם (ועיין במשנה ברורה שם) וא"כ הכא בכיבוי המנוע אם נאמר דלא הוי סכנה רק חסרון כיס יש להסתפק אם יש להתיר מטעם שלא להכשילן לע"ל הלא יש כאן איסור דאורייתא.

ואחרי העיון לכאורה יש להתיר לכבות את המנוע מטעם שלא להכשילן לע"ל מתרי טעמים או שנאמר דכאן לא הוי אלא איסור דרבנן או שנאמר דיש ג"כ במה שישאר המכונה בוערת חשש סכנה כי בקל אפשר שתתפוצץ או אפשר שע"י עבודת המכונה מתנדנדת המכונה ועי"כ בקל אפשר שתשתחרר מהחתימה ותתחיל לגסוע מאליה כמו שיעיד הנסיון ע"ז. ויש לדמות ד"ז להא דמבואר במס' שבת מ"ב ע"א וכן פסק הש"ע בסימן של"ד סעיף כ"ז גחלת המונחת במקום שרבים גוזקים בה יכול לכבותה בין אם הוא של עץ ובין אם הוא של מתכות והרמב"ם אוסר בשל עץ משום דבעץ שייך כיבוי מן התורה כשמכבה לעשות גחלים וע"ש עכ"פ בשל ברזל כולם מודים דמותר והך כיבוי של המכונה דינו כמו גחלת של ברזל ברשות תרבים שמותר לכ"ע לכבות. ועוד יותר נראה שאפילו להירושלמי במס' יומא פ"ג ה"ח דגם בגחלת של ברזל יש לפעמים איסור דאורייתא כי ע"י המים הקרים נצרף הברזל וע"ש אבל כ"ז הוא דוקא כשנותן מים קרים על ברזל חם אבל כאן הכיבוי של המכונה הוא

ע"י הפרדת חוטי החשמל אשר בפנים לא שייך בזה שום צירוף כלי וא"כ אין יותר מאשר איסור דרבנן וגם הוא חשש לסכנה כמו גחלת של ברזל ברשות הרבים וא"כ יש להתיר הכיבוי משום שלא להכשילן לעתיד לבוא כן ג"ל להלכה ולא למעשה עד שיסכימו לזה גדולי הוראה מובהקים.

ב.

ומענין לענין באותו ענין כשמטלפנים להזמין את הרופא או לשאר סכנה ה' ישמרנו אם מותר אחר שגמר השיחה להחזיר השפופרת למקומו ואם נאמר שאסור לו להחזיר היאך יהיה הדין אצל הרופא כשמטלפנים לו להזמין אם מותר לו לאחר גמר שיחתו להחזיר השפופרת למקומו שיהיה הטלפון פעיל שיוכל מי שהוא שיצטרך לו, להזמין? וכדי לברר זאת עלינו מקודם לברר האיסור בחזרת השפופרת למקומו.

בעצם השיחה בטלפון כבר מבואר לאיסור בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב במפתחות והגהות לסימן ל"א ובשו"ת עצי הלבנון סימן י' ובשו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן י' והאריכו שם בהרבה טעמים לאיסור וע"ש אבל לענין חזרת השפופרת למקומו נראה משם ג"כ לאסור כאשר מבואר כי כשיחזיר הידית גורם ג"כ להצילצול וע"ש מה שהאריכו בזה. הגם שיש להעיר ע"ז הלא אינו מכוין כלל להשמיץ קול בחזרת הידית בשלמא כשרוצה לדבר עם חברו מוכרח לו להזמין ע"י הצלצול אבל לא בהחזרת הידית שאינו מכוין כלל להצילצול וגם הרבה פוסקים ס"ל שאינו אסור השמעת קול אלא דוקא בכלי שמלאכתו לשיר וגם שיהיה קול של שיר (ועיין במשנה ברורה ובבאור הלכה לסימן של"ח מה שהאריך בזה) וא"כ לכאורה יש סברא כאן להתיר להרופא בכל אופן שיחזיר הידית למקומו שיהא מוכן לו לעת הצורך כי אפשר לבוא לידי סכנת נפשות ח"ו. ומה שיש להסתפק עוד לאיסור בחזרת הידית אם לא הוי תיקון מנא כי כאשר לוקחים הידית מהטלפון שוב א"א לצלצל לו וגם לו א"א להזמין מקום אחר עד שיבליג מקודם על מקומו של הידית היינו באופן שכשמחזיר הידית הוא מתקן הטלפון שיהא אפשר עוד להשתמש בו. ע"כ ג"ל להלכה ולא למעשה אם שכן להרופא המזמין מוכרח לו להחזיר הידית כי מוכרח הוא להיות מוכן לעת הצורך, כן בכל מקום שיש טלפון הכרחי שמכורך בסכנת נפשות ח"ו בלעדו מותר שם להחזיר הידית אבל אדם פרטי שיש לו טלפון בביתו והזמין את מי שהוא בשבת שהיה הענין פקו"נ אין לו להחזיר את הידית בשבת כנ"ל.

ג.

אשה שפקדה חבלי לידה בלילה אם מותר לה לנסוע לבית יולדות עם הנהג לבד אם לא שייך בזה איסור יחוד? ואת"ל שכן צריך עוד איש אחד

לנסוע עמהם, מה יהיה הדין בליל שבת קודש מה טוב יותר, שיעברו על איסור יחוד או שאיש אחר יחלל את השבת?

הנה בשו"ת טוב טעם ודעת מהד"ק סימן קצ"ב האריך שם לענין מילדת הנוסעת בליל שבת עם עגלון נכרי לאיזה יולדת וכתב להתיר שאין אצלה דין יהרג כי אשה קרקע עולם היא הגם שהיא עושה מעשה במה שהיא נוסעת מ"מ אונסא הוא ע"י פקו"נ להציל את היולדת, ובכל זאת אם איכא קטן יסע עמהם אבל גדול אל יחלל את השבת וע"ש מה שהאריך הרבה בזה, והנה מה שנוגע לג"ד הענין הוא אחרת, ששם הוא השאלה רק על המילדת ואצלה שייך אשה קרקע עולם היא כי שם העגלון הי' נכרי אבל כאן הנהגה היא יהודי וגם אצלו יש האיסור יחוד, ואם נאמר דהוי איסור יחוד כמו אביזרייהו דע"ז אם הדין דאל יעבור והנה שם בשו"ת טוטו"ד הנ"ל משמע דהוי כמו אביזרייהו דע"ז וע"ש כי מצדד להקל במילדת משום דאשה קרקע עולם היא, וא"כ לכאורה לפי"ז אין כאן היתר להנהג שיסע עם אשה בלילה להובילה לבית היולדות, אבל כאשר שהוא דבר בלתי אפשרי והוא מעשה יום יום ג"ל למצוא היתר באופן שאפילו נאמר שכן הוי איסור יחוד כמו אביזרייהו דע"ז מ"מ יש לחלק, דהנה בעצם אביזרייהו דע"ז או אביזרייהו דג"ע יש ממין העבירה כמו מחבק ומנשק את הע"ז או את הערוה שהרי סוף כל סוף הוא מכבד את הע"ז ונהנה מן הערוה, אבל האיסור יחוד אין בעצם היחוד שום הנאה רק האיסור הוא שלא יבא לעבירה הגם שאסרו על בן צ' עם בת ג' שלא נתנו חכמים דבריהם לשעורים, ובכל אופן מחמת נחיצת הענין כי הוא פקו"נ ממש לשתי נפשות האם והילד הי' נראה לחלק אפילו נאמר שאצל המילדת יש דין יהרג אם לא מטעם שאשה קרקע עולם היא כי שם סוף כל סוף יש הטעם מה שגזרו על היחוד אבל כאן באשה שפקדה חבלי לידה וזמנה בהול עליה ובשעת שהיא כורעת ללדת ידוע מאמרם ז"ל שהיא נשבעת להדירה עצמה מבעלה ולכן צייתה התורה שתביא קרבן, וכן הנהג עצמו הגם שאין לו צער של עצמו אבל בו בזמן שרואה את האשה בציריה אין מתעורר אצלו שום מחשבה רעה ח"ו ועל כגון דא לא גזור, ובכל אופן אם בחול יש אפשרות שמי שהוא ילוה אותם אם אפשר אבל היאך יהיה בשבת אם מותר להשלישי שיחלל שבת בשביל להצילם מאיסור יחוד אפילו נאמר שאיסור יחוד הוא מדאורייתא והנסיעה בשבת אפשר שהיא רק איסור דרבנן באם אינו שום מעשה אבל לפעמים נוסע יותר מ"ב מיל והוי דאורייתא ע"כ דעתי להלכה ולא למעשה ששב ואל תעשה עדיף, כ"ז כתבתי רק להעיר ולציין את המקומות, אבל חלילה לסמוך על זה למעשה עד שיסכימו לזה בעלי הוראה מובהקים.